

תוכנית איתור בגיל הרך

לריסה קגנסקי-מרפאה בעיסוק, שפ"ח ר"ג

לשנים המוקדמות של הילדות יש השפעה מכרעת על תהליך התפתחות הילד. מעקב אחר התפתחות של ילדים מאפשר איתור של ילדים הנמצאים בסיכון לאחור התפתחותי והתערבות מוקדמת בעת הצורך. השלב הראשון בהתערבות מוקדמת הוא המעקב והאיתור המוקדם (Meisels, 1996). הסוכנים הנפגשים עם הילדים בחיי היומיום צריכים לעקוב אחר התפתחותם, להיות מודעים וערניים לקשיים המתעוררים במהלך ההתפתחות ובמידת הצורך, להפנותם להערכה ולטיפול (וויזל, נבון, 1998). איתור מוקדם של ילדים עם קשיים בתחום התפתחותי כלשהו מאפשר התערבות מוקדמת ככל הניתן, בתקופה שהמוח גמיש מספיק כדי לאפשר התערבות ושינויים (Anastasiow, 1993), וכך גדלים את סיכויי הילדים לשילוב מהיר וטוב יותר בחינוך הרגיל ובחברה (זקס, 1979).

איתור ליקויים התפתחותיים וטיפול מוקדם, מאפשרים לילד לצמצם פערים התפתחותיים באופן משמעותי טרם הגיעו לבית הספר, ובכך לאפשר לו שילוב מהיר בדרכו להישגיות אקדמית וחברתית תקינה. מוכנות טובה יותר לבית הספר משפרת את ההישגים בבית הספר (הייווד ואחרים, 1992) ומאפשרת חסכון במשאבים ע"י הורדת הנזקקות לחינוך תומך ומיוחד.

יכולותיו המוטוריות, השפתיות, הקוגניטיביות והרגשיות של הילד משפיעות על התפתחותו התקינה, ובכלל זה, גם על רמת מוכנותו לתהליכי למידה. מחקרים מראים כי איתור וטיפול מוקדם בקשיי שפה מדוברת עשוי להקטין את הסיכון לקשיים בשפה הכתובה וכן איתור מוקדם וטיפול מכוון במיומנויות התפתחותיות עליהן מתבססות יכולות חושיות-מוטוריות, קוגניטיביות ורגשיות, מקטינים את הסיכון לליקויים תפקודיים בעתיד, למשל במסגרת הגן ובית הספר, מסגרת הדורשת שימוש יום-יומי במיומנויות אלה לצורך תפקודי משחק, פיתוח קריאה, כתיבה, למידת חשבון, ישיבה יציבה ליד שולחן, התארגנות עם אביזרי הלמידה השונים ועוד. הספרות מדווחת על כך שתוכניות התערבות המיועדות לילדים בגילאי הגן, יעילות במניעת עיכובים התפתחותיים, וכן מעלות את הסיכויים להישגים טובים יותר של הילד במסגרת הלימודית.

הגננת בגן הילדים נאלצת להתמודד עם מגוון רחב של בעיות ודפוסי התנהגות, ביניהם בעיות של ילדים בעלי קושי התפתחותי בתחום כלשהו.

גננות רבות כיום יודעות להצביע על הבעיה, אולם אינן ברות-סמכא לצורך הבחנה מדויקת ועל כן, המלצתן להפנות את הילד לאבחון מקיף לא מתקבלת באהדה על ידי ההורים.

כמו-כן, ישנם ילדים אשר בהתנהגותם מצליחים להסוות את הבעיה שתצוץ ותסתבך רק בשלב מאוחר יותר, עם כניסתם לבית הספר.

בשלב מאוחר זה, יהיו עלויות האיתור, האבחון והטיפול גבוהות ומורכבות יותר. בארץ נערכה התכנית 'איתור טף' אשר פותחה לפני יותר מעשור בידי ד"ר מרגלית נבון, מרפאה בעיסוק, אירית ויזל, קלינאית תקשורת ונועה ליכטלהוויז, מרפאה בעיסוק. האיתור נערך במשך שלוש שנים בקרב אוכלוסיית מדגם של 3028 ילדים בארץ. מטרת התוכנית לאתר "ילדים בסיכון, מעוכבי התפתחות", בגילאי טרום-חובה, בתחומי השפה ו/או הקוגניציה ו/או התפקודים הסנסו-מוטוריים. נבון, ויזל וליכטלהוויז טוענות כי הכלים שפותחו במערכת החינוך בעשורים האחרונים כדי לסייע לגננות לאתר תלמידים מתקשים בגן ולהכשירם ללמידה בבית-הספר, אינם מספקים. תהליך האיתור חייב להיעשות כבר בגיל 3, לפני שיקובעו בילד פערים התפתחותיים, מתסכלים, שיגרמו לו גם קשיים רגשיים. ממצאי המחקר הישראלי לאחר ההתערבות תואמים ממצאי מחקר בקרב 17,000 ילדים בארה"ב, ולפיהם 20% מהנבדקים לוקים בחריגות התפתחותיות, בלקויות למידה ובהפרעות רגשיות.

הפרויקט במסגרת שפ"ח רמת גן

בשנה"ל תשס"ו נבחרו ע"י אגף החינוך והפיקוח 11 גני ילדים בגילאי 3-4 לפרויקט זיהוי ילדים הלוקים בתפקודים סנסו-מוטוריים וקוגניטיביים, ובמידת הצורך הפנייתם למסגרת טיפולית של ריפוי בעיסוק ובכך להפחית את קשייהם בעתיד. מטרת האיתור הן:

- לזהות ילדים הלוקים בתפקודיהם סנסומוטוריים.
 - למנוע התפתחותם של ליקויי למידה בגילאים מתקדמים יותר.
 - לעלות את הסיכויים להישגים טובים יותר של הילד במסגרת הלימודית.
 - לחסוך בעלויות מערכת החינוך בטווח הארוך ולפצל עלויות בין מערכת החינוך למערכת הבריאות.
 - לתת הדרכה לגננת ולצוות החינוכי המיועדת להעשיר את עבודתם עם ילדי הגן.
- האיתור מתבצע בתהליך הקבוצתי בגן הילדים ע"י מרפאה בעיסוק. הילדים מאותרים מופנים לאבחון מקיף של מרפאה בעיסוק.

הפרויקט נבנה במספר שלבים:

1. בתחילת השנה נשלחו מכתבים לגננות עם הסבר על הפרויקט, למכתב צורפו טפסי הסכמה להורים, הגננות התבקשו להחתים את ההורים המעוניינים שילדיהם יבחנו. כל הורה המעוניין העביר לגננת טופס חתום ובו אישור הסכמה להשתתפות הילד באבחון וטופס ויתור סודיות להעברת מידע לצוות הגן.
2. מפגשי אבחון קבוצתיים בגנים. יום אחד בכל אחד מהגנים. האיתור התבצע בתהליך קבוצתי (4 ילדים בקבוצה) בגני הילדים. משך האבחון – חצי שעה לכל קבוצה. ארבעה האספקטים ההתפתחותיים שנבדקו:
 - מוטוריקה גסה - שיווי משקל, נשיאת משקל, טונוס, יציבה ואיכות התנועה.
 - מוטוריקה עדינה - אחיזות עדינות, אחיזות עפרון, תפקוד כף-יד, התארגנות בי-לטראלית.
 - תפיסה חזותית - מיון קטגורי של צבע וצורה, ארגון, מושגי מרחב וזמן, דימוי גוף.

- אסטרטגיות למידה - חיקוי, ניסוי וטעייה והבנת הוראות. ידוע היום שהאספקטים הנ"ל הם תנאי הכרחי לרכישת מיומנויות מורכבות כגון כתיבה, קריאה ומיומנויות אקדמיות אחרות. איכויות הביצוע, התצפית והאינטראקציה בעת ההפעלה מהוות אינדיקציה ראשונית להפניה לאבחון מקצועי.

3. בסיום האבחון סוכמו התוצאות והועברו מכתבים להורים . במידה ועלה צורך בהמשך התערבות, במכתב צוינו מוקדי הקושי והמלצות להמשך אבחון מקיף במסגרת קופת החולים או פרטי.

4. לאחר סיום איתור הילדים נערכו מפגשי הדרכה לגננות בגנים, בחלק מהגנים נערכו אבחונים חוזרים למספר ילדים לפי בקשת הגננת עקב שינוי תפקודי שחל במהלך השנה.

בנוסף התבצעה עבודה מערכתית עם הגננות והצוות הפדגוגי, הכוללת הדרכת הצוות להמשך דרכי התערבות במסגרת הגן.

עם סיום האיתור הקבוצתי, הגננת קיבלה הדרכה על המשך דרכי עבודה עם הילדים גן בתחומים שנבדקו.

בסיום פרויקט איתור ב-11 גנים בעיר, נערך מפגש קבוצתי עם הגננות, מפקחות אגף חינוך מנהלת השפ"ח והמרפאה בעיסוק.

תוצאות הפרויקט:

במסגרת הפרויקט אובחנו 274 ילדים, מתוכם 72 (26.5%) הופנו לאבחון מקיף יותר. במפגש סיכום הפרויקט הגננות התבקשו למלא שאלון משוב ולהעריך את הפרויקט ותרומתו. הגננות הדגישו את תרומתו של הפרויקט במס' היבטים:

1. הפרויקט עזר להן למקד את קשייהם של הילדים והן לחזק את הביטחון המקצועי במקרים של התאמה בין תוצאות האבחון לבין דעת הגננת.

2. הגננות ציינו שהמכתב הרשמי של המרפאה בעיסוק גרם להורים במקרים מסוימים להתייחס ביתר רצינות לקשייו של הילד.

3. מכתבי המלצות לאבחון מקיף עזר להורים לקבל התייחסות של רופא המטפל לקשייו והן לקבל תור לאבחון בקופת החולים ללא המתנה ארוכה.

בהצעות לשיפור הפרויקט הגננות ציינו צורך במפגש עם כל הגננות ומפקחות לפני תחילת הפרויקט לצורך מתן מידע בנוגע למהלך הפרויקט. הוצע לערוך מפגש נוסף עם ילדים שהתקשו בפגישה ראשונה לצורך הערכת שינוי בתפקודם.

יחודו של הפרויקט בכך שכיום, רוב הילדים מופנים לטיפול התפתחותי ע"י רופא, אחות, גננת, פסיכולוג, הורים וכד'. בפרויקט הנוכחי מרפאה בעיסוק, בראייה רב-תחומית-מניעתית יוצאת אל הקהילה ומאתרת ילדים בעלי קשיים במקום הטבעי שלהם. בנוסף לאיתור הילדים בעלי הקשיים ניתנת הדרכה לגננת ולצוות החינוכי המיועדת להעשיר את עבודתם עם ילדי הגן.

מקורות בביליוגרפיה:

- ויזל, א. (1996). מחקר מעקב לבדיקת השתלבות בוגרי גן טיפולי (טרום חובה) במערכת החינוך. סוגיות בחינוך מיוחד ובשיקום, כרך 11, מס' 1, עמ' 5-13.
- ויזל, א. נבון, מ. (1998) "איתור טף" – תכנית לאיתור פרה-רפואי מוקדם בגיל הגן. IJOT כתב עת ישראלי לריפוי בעיסוק, כרך 7, מס' 4, עמ' 179-186.
- ויזל, א. (1992). איתור קבוצתי של ליקויי שפה ודיבור בגילאי 3-4
- זקס, ש. (1979). קוים למחשבת החינוך המיוחד. ת"א: הוצאת רמות.
- היווד, ק. ברוקס, ה. וברונס, ס. (1992). תכנית "התחלה מבריקה". תכנית שתרגמה לעברית ויושמה בגני ילדים בארץ ע"י צוריאל, ד. וקניאל, ש.
- נבון, מ. (1989). איתור התפתחותי מניעתי קבוצתי לילדי גן טרום חובה.

